

NÄR SKOLÖVERSTYRELSEN BLEV TILL APROPÅ FEMTIOÅRSMINNET AV DE SVENSKA LÄRO- VERKENS MYNDIGHETSFÖRKLARING

Av förste byråsekreteraren EINAR SPRINCHORN

PÅ MORGONEN den 2 januari 1905, årets första arbetsdag, samlades fyra medelålders herrar i konstitutionsutskottets övergivna lokaler i gamla riksdagshuset på Riddarholmen i Stockholm. De hälsade varandra, kanske med ett knappast märkbart augurleende, och tog plats vid sammanträdesbordet i utskottets forna sessionsrum, en i ordförandestolen, de övriga på ledamotsplatserna. Sammanträdet öppnades. Vad hade skett? *Överstyrelsen för rikets allmänna läroverk* hade konstituerats och satt sig till sin första session.

Vid senaste årsskifte hade femtio år gått sedan detta tilldrog sig, och det kan därför kanske vara av något intresse att erinra sig denna anspråkslösa och föga uppmärksammade stund, då för första gången en central ämbetsmyndighet på skolans område trädde i funktion, en myndighet, som sedan under ett halvt sekels utveckling blivit till vad den är i dag, det väldiga ämbetsverket Skolöverstyrelsen med allt vad detta namn nu innefattar av tradition och förnyelse, av mödor och svårigheter, av brytningar och strider, av ständigt nya och växlande problem.

Men först — vilka var de män, som bildade den nya överstyrelsen och hade att gripa sig verket an som pionärer?

Den högreste mannen i ordförandestolen var den nya myndighetens chef, överdirektören Ernst Carlson, »Höga C», som han tidigt blev kallad, en betydande gestalt i den svenska skoladministrations historia och en på sitt sätt märklig personlighet. Han hade eller rättare ansåg sig ha att förvalta ett starkt förpliktande personligt arv, som på sätt och vis blev till en tragik i hans liv. Son till Fredrik Ferdinand Carlson — den frejdade historikern och politikern, eklestiastikministern i Louis De Geers stora ministärer, mannen som ledde det senare 1800-talets omdaning av vårt undervisningsväsen — syntes Ernst Carlson ha satt som sitt mål att full-

följa faderns verk och nå hans storhet. Det var en väldig uppgift, som omfattade både en rent vetenskaplig insats och en politiskt-administrativ gärning. Den stort anlagda teckningen av Sveriges historia under de pfalziska konungarna, som fadern fört fram till Karl XII:s tidigare år, sökte sonen fullborda, själv historisk forskare av omfattande skolning och under ett par år professor vid Göteborgs högskola. Den svåra föresatsen hann han inte helt genomföra, och hans resultat blev hårt bedömda av en modernare forskning. På andra områden hade han, åtminstone till det yttre, större framgång. Som kommunalman i Göteborg, där han i många år var lektor vid realläroverket, och senare som riksdagsman hade han spelat en rätt betydande roll och fått ett visst inflytande. Och det var han, som vid 1899 års riksdag väckt den motion om en omdaning av det högre skolväsendet, som slutligen ledde till 1904 års stora skolreform. Ernst Carlson var en högt begåvad, oerhört arbetsam, handlingskraftig och initiativrik man, livligt kulturintresserad och med en frisinnad inställning till de skolorganisatoriska frågorna. Därtill kom, att han ägde betydande representativa egenskaper, ett ståtligt framträdande och en lysande talemått. Om hans livsgärning trots de rika möjligheterna och de med outtröttlig energi fullföljda ambitionerna ändå blev så kritiskt bedömd av hans samtid och i hans eftermäle, berodde detta på vanskliga och svårbevästrade drag i hans personlighet. Hans starka självkänsla och ärelystnad hade i förening med en viss framgång lett till övermod och arrogans, som ofta tog sig obehärskade och utmanande uttryck, han hade svårt att vinna sympatier men så mycket lättare att förarga och reta dem han hade att göra med. I argumenteringen ofta ytlig och tendentiös, var han inte alltid nogräknad i valet av medel att vinna sina syften. För de administrativa uppgifterna, vilka han nu som verkschef ställdes inför, för vardagsarbetets möda och detaljer saknade han sinne och intresse, och hans bristande smidighet skulle komma att vålla stora svårigheter i förhållande både till maktens innehavare ovanför honom och till den ömtåliga och kritiska läroverkslärarkåren. Det var därför inte underligt, att hans korta chefs-tid inte blev lycklig, han fann överallt motståndare och vedersakare, orosmolnen hopades över hans huvud och hotade hans ställning. Han var också märkt av sjukdom, och hans tidiga död 1909 kom som en radikal lösning av en allt mer svårlös situation.

Carlsons närmaste man, läroverksrådet Bengt Jakobsson Bergqvist, vars namn skulle komma att dominera den centrala skol-administrationen under åtminstone de närmaste två decennierna,

var den ende av överstyrelsens ledamöter, som tagits ur rektorernas krets, han kom från rektoratet vid läroverket i Kristianstad. Tidigare hade han varit seminarieadjunkt och läroverkslektor samt under många år tjänsteman vid domkapitlet i Lund. I själva begåvningens bredd och mångsidighet var han väl den främste vid detta bord. »Det fanns», har det sagts, »knappast någon gren av teoretisk mänsklig verksamhet, som han inte intresserade sig för, och ganska få, som han inte med lätthet behärskade.» Pedagogiken, fattad som undervisningskonst och receptivitet, hade dock särskilt fångat hans intresse, ett starkt didaktiskt drag var påtagligt hos honom, hans lärarverksamhet synes ha präglats av formella och schematiska mönster. Liksom Carlson var han en högre, imponerande gestalt med stor representationsförmåga och en lysande talare, därtill när han så ville en stor charmör, en älskvärd, omtänksam och spirituellt människa. Men främst ägde han en formell och administrativ kapacitet av betydande mått, understödd av omfattande erfarenhet från tidigare verksamhet och en enorm arbetsförmåga. Att han med dessa förutsättningar skulle komma att bli det nya verkets starke man var naturligt. Han kom också att efterträda Carlson som överdirektör och skulle sedermera, efter ett mellanspel som chef för Folkskoleöverstyrelsen, bli den egentlige skaparen och organisatören av den genom de båda verkens fusion bildade Skolöverstyrelsen, som han ledde under dess första decennium. Under en kortare tid var han också ecklesiastikminister. Det blev honom förunnat att under oavlätlig yttre framgång fullborda ett sällsynt följdriktigt och homogent levnadslöpp. Utöver vad som sålunda betecknar de stora, ja lysande insatserna torde det dock vara svårt att nå fram till en klar bild av Bergqvists personlighet och inre betydelse. I all sin kraft och viljestyrka, målmedvetenhet och energi synes han ha haft att balansera betydande svårigheter på känslolivets område, en ömtålig sensibilitet, ett oroligt sinne, starka lidelser och ett ytterst nervöst temperament. Motsättningen mellan å ena sidan hans väsens starkt spända och intensiva krafter och å andra sidan dess veka och känsliga drag kan kanske i sin mån vara en förklaring till att hans vägar och medel ibland föreföll dunkla, hans hållning vacklande. På sin omgivning torde han ha utövat ett mycket starkt tryck, där yttringar av självrådighet och maktfullkomlighet på ett förbryllande sätt kunde växla med det mjukaste handlag, till vars verksamaste medel hörde en inträngande övertalningsförmåga, som kunde komma den starkaste att ge vika. Bland läroverkslärarna lyckades Bergqvist aldrig vinna riktigt förtroende, han möttes

tvärtom ofta av mycken misstro och blev en omstridd man, ofta så att de som han vann för sig liksom helt intogs av honom, beundrande och loyprisande, medan hans motståndare och belackare gärna trodde honom om allt ont. Hos folkskolans män vann han mera gehör och fick där en uppuren ställning. I hög grad kom hans personlighet med dess rika och intressanta fasettering att prägla och dominera det ämbetsverk, vars chef han så länge var.

Av en i väsentliga avseenden annan läggning än de båda nu omtalade hövdingagestalterna var den tredje mannen i kretsen, läroverksrådet Tom Moll, den kände fysikern och läroboksförfattaren, som kallats till sin nya post från lektorat vid Norra realläroverket i Stockholm. Spröd och oansenlig till det yttre, blid och hänsynsfull till sitt väsen, var han en man av betydande andliga mått, en fast och stark natur, principfast och rätträdig. Om det är riktigt, som sagts om honom, att han tedde sig mera som en etisk princip än som en människa bland de andra och att han syntes fri från vanliga människors olater och ovanor, så har säkert inte därmed det omdömet jävats, att han också ägde en rikt utrustad mänsklighet, en fint danad och nobel personlighet. Stort och obesträtt var hans anseende överallt, hans insatser i överstyrelsens arbete betydande. Hans verksamhet där blev emellertid på grund av hans vacklande hälsa ganska kortvarig; redan 1909 återgick han till sitt lektorat.

Läroverksrådet Alfred Nordfelt hade också kommit från Norra realläroverket, där han var lektor i moderna språk. Han var romanist med starka vetenskapliga intressen, sitt filologiska författarskap fortsatte han in i ålderdomen. Men för sin post i överstyrelsen hade han andra betydande meriter. Han hade varit sekreterare i 1899 års läroverkskommitté — dess betänkande, som kom att ligga till grund för förslaget om 1904 års läroverksreform, hade till största delen flutit ur hans penna, och han hade aktivt deltagit också i alla övriga stadier på vägen mot det nya verkets tillkomst. Under de relativt få år Nordfelt tillhörde överstyrelsen — han gick 1911 till rektoratet vid läroverket i Uppsala — kom han att spela en mycket betydande roll både för dess inre dagliga arbete och för uppbyggandet av dess anseende utåt. Hans redbara karaktär, hans lugn och saklighet, hans arbetsförmåga och stora formella skicklighet utgjorde förträffliga förutsättningar för uppgiften. Han blev ett starkt stöd för verkets ledning under de första svåra åren och särskilt för Bergqvist, som i hög grad litade till hans klokhets och omdömesförmåga. I förhållandet till läroverkslärarkåren verkade han utjämnande och försonande, han sökte dämpa oron och till-

vinna överstyrelsen aktning och välvilja. I sina memoarer, av vilka ett urval befordrats till trycket i Årsböcker i svensk undervisningshistoria (nr 67, 1943), har Nordfelt skildrat sina hågkomster från överstyrelsens begynnelseår och sina intryck av kamrater och medarbetare.

Överstyrelsens femte ledamot, läroverksrådet Nils Lagerstedt, sedan många år adjunkt vid Östermalms läroverk och redan en äldre man, var inte närvarande, när verket konstituerades. Han var en livligt intresserad pedagog, som på sitt egentliga verksamhetsfält gjort många insatser men som här på grund av sin ålder och en viss obenägenhet för det administrativa arbetets speciella art inte kom att bli mera betydande.

Emellertid — överstyrelsens första session, som ju var utgångspunkten för denna betraktelse, hade alltså tagit sin början. Man hade att handlägga åtskilliga rutinmässiga ärenden, som hörde till ingressen. Men efter en stund blev det plötsligt oro i lägret. Det anmäldes, att ecklesiastikministern själv anlant för att helt improviserat inviga den nya ämbetsmyndigheten i dess värv. De vördnadsfulla hälsningar, med vilka överstyrelsens chef och ledamöter nu mötte statsrådet Carl von Friesen, var förvisso inte uttryck endast för en yttre attityd gentemot en hög överordnad. Den namnkunnige rektorn vid Södra latinläroverket i Stockholm, nu undervisningsväsendets främste representant, var som kanske ingen annan inom skolans värld vid denna tid aktad och uppburen både för sina personliga egenskaper och för sin duglighet. Inför denne auktoritative, myndige och kraftfulle man böjde sig alla, så mycket hellre som de magistrala egenskaperna på ett lyckligt sätt förenades med generös mänsklighet, välvilja och humor. Carl von Friesen ägnade skolan och dess problem ett hängivet intresse; som ecklesiastikminister hade han på skolväsendet i dess helhet överfört de patriarkaliskt rektorliga omsorger, med vilka han styrt och hägnat sitt kära »Södra latin». Att han nu kom tillstädes vid det nya verkets första session var inte någon konventionell ämbetsåtgärd från hans sida. I hög grad var han personligen förbunden med överstyrelsen, han hade varit en av de mest inflytelserika medlemmarna i 1899 års läroverkskommitté — där han visserligen varit motståndare till tanken på en central skolmyndighet —, han hade för 1904 års riksdag framlagt propositionen om läroverksreformen, som också omfattade förslaget till en överstyrelse, och han hade i riksdagen kämpat hårt för det nya verkets tillblivelse. Dess sammansättning hade han själv bestämt, dess verksamhet hade han varit med om

att planlägga, och under den korta tid, som ännu stod honom till buds — han dog redan i juni 1905 — skulle han komma att hålla en beskyddande hand över dess verksamhet.

Överstyrelsens protokoll för dess första arbetsdag redovisar med minutiös noggrannhet varje ärende på dagordningen, men om von Friesens besök nämnes inte ett ord. Intressant hade annars varit att ta del av det tal, som denne nu höll till överstyrelsen och i vilket han skall ha betecknat dess tillkomst som *de svenska läroverkens myndighetsförklaring*. I deras minne, som var med vid detta tillfälle, kom säkert just den stunden med von Friesens imponerande framträdande och allvarstygda men uppmuntrande ord att lysa med särskild glans. »Ja, nu börjar det. Gud vet, hur det kommer att sluta», skrev Bergqvist samma dag i ett brev.

Sessionen fortsattes och slöts. Vardagen tog vid och med den ett ständigt ökat, ett ständigt försvårat arbete. I sin ursprungliga form blev Överstyrelsen för rikets allmänna läroverk inte gammal; den ägde bestånd i endast femton år. Från och med 1920 blev den en avdelning, läroverksavdelningen, inom Skolöverstyrelsen och kom i sådan egenskap att fortsätta sin tillvaro ända till verkets totala omorganisation 1952.

Fanns det inte, frågar man kanske, någon central styrelse för skolväsendet före 1905? Hade tanken på en sådan styrelse uppkommit först i samband med den läroverksreform, som då blev verklighet? Och hur hade det gått till, när överstyrelsen nu äntligen kom till stånd? Ja, det är ju en lång historia, allt detta, som här endast i största korthet skall beröras.

Tanken på en sådan styrelse var i själva verket mycket gammal; den hade stått på dagordningen i betydligt mer än tvåhundraåttio år. Den tog form redan i den av Gustav II Adolf och Axel Oxenstierna utarbetade planen på ett »consistorium generale», tänkt som ett kollegialt ämbetsverk, omfattande kyrkans, skolans, hälsovårdens och fattigvårdens angelägenheter. Det var en storstilad tanke, som emellertid mötte starkt motstånd från kyrkans män och måste läggas åt sidan. Det ringa mått av enhetlighet i de högre skolornas styrelse, som dock kunde upprätthållas, representerades först av Kanslikollegium, vilket alltsedan 1626 hade sig ålagd uppsikten också över läroverken, anförtroddes 1801 åt det s. k. Kanslersgillet, som bestod av kanslererna för rikets universitet, för att därpå överflyttas till den 1809 bildade Kanslistyrelsen.

Något mera av liv och anda i utvecklingen blev det genom 1812

års uppfostringskommitté. Den får inte förväxlas med den berömda s. k. stora uppfostringskommittén av 1825, »snillenas kommitté», men den utträttade åtskilligt av betydelse. Resultatet av dess verksamhet var 1820 års skolordning, som bland annat innehöll vad man kanske skulle kunna beteckna som det första utkastet till en blivande överstyrelse i mera modern mening. Det var de s. k. Skolrevisionerna, som skulle sammanträda vart tredje år och utöva en sakkunnig och enhetlig ledning av läroverken. De skulle ha en mycket förnäm sammansättning: föredraganden för ecklesiastikärendena inför Kungl. Maj:t skulle vara ordförande, en universitetsprofessor och fyra från stiftens utsedda läroverkslärare skulle vara ledamöter. Det blev emellertid inte så mycket av detta, som man kunnat vänta. Skolrevisionerna sammanträdde endast tre gånger, 1824, 1832 och 1843, men de avgav innehållsrika berättelser över tillståndet vid läroverken och kom med betydelsefulla förslag till reformer. Så föreslog den sista av dem, 1843 års revision, att den centrala ledningen av läroverken skulle anförtros åt en särskild avdelning inom det 1840 organiserade Ecklesiastikdepartementet.

I nära anslutning till detta förslag stod ecklesiastikministern Fredrik Silfverstolpes intressanta uttalande i statsverkspropositionen till 1848 års riksdag. Silfverstolpe tog i hela dess vidd upp frågan om en styrelse för det offentliga undervisningsväsendet, drog upp riktlinjerna för en sådan styrelses organisation och sammansättning och gjorde en överslagsberäkning av vad detta skulle kosta statsverket — det blev inalles 10 000 riksdaler om året. I sin klarhet och konkretion utgör Silfverstolpes projekt — som inte blev något annat — en planritning av sådan art, att man skulle kunna beteckna dess auktor som den förste verkliga tillskyndaren av den blivande överstyrelsen.

Under de närmast följande årtiondena väcktes i riksdagen flera motioner i ämnet utan att leda till något resultat. Vissa åtgärder av betydelse för den kommande utvecklingen vidtogs dock. Så anslogs 1856 medel för en särskild expeditionssekreterare, som i Ecklesiastikdepartementet skulle ha hand om alla frågor rörande den allmänna undervisningen och dessutom verkställa inspektion av läroverken. Sedan en särskild byrå för folkskoleärenden organiserats i departementet 1862, kunde expeditionssekreteraren, som sedermera benämndes kansliråd, helt ägna sig åt läroverken, vilka således i honom äntligen fick en egen målsman inom den centrala förvaltningen. Hans uppgift var inte endast av administrativ art, han var också inspekterande, och han blev så småningom den egentlige

styresmannen för läroverken och förblev detta ända till 1905. Så utvecklades successivt inom departementets ram en egenartad enmans-centralstyrelse för läroverken av stor betydelse och med stort inflytande. Till denna utveckling bidrog naturligtvis i hög grad, att de män, vilka kom att representera denna post, var personligen dugande och ägde förmåga att göra sig gällande. En av de tidigare var Gunnar Wennerberg, den siste var Emil Gustrin, som under en lång period (1883—1904) under skiftande ecklesiastikministrar styrde läroverken, ett regemente, som av dessas personalkårer otvivelaktigt erfors som en starkt kännbar realitet. Man får emellertid inte förbise, att domkapitlen alltjämt hade den närmaste vården om läroverkens angelägenheter och fungerade som mellanlänk mellan dessa och departementet.

Fastän genom den nu antydda utvecklingen de allmänna läroverkens centrala ledning i viss mån stabiliserats, hade frågan om en fristående centralstyrelse inte bragts ur världen. Den upptogs på allvar av 1882 års läroverkskommitté, som föreslog en överstyrelse, bestående av en överdirektör och chef samt två ledamöter. Inte heller detta väl genomtänkta och grundligt motiverade förslag ledde till resultat, men i de följande årens diskussion kom tanken på en överstyrelse åter och åter tillbaka. Och den aktualiserades snart. Sedan 1899 års riksdag yrkat på en utredning av frågan om en fullständig omorganisation av de allmänna läroverken och angivit riktlinjerna för en sådan omorganisation, kom den tidigare i förbigående nämnda 1899 års läroverkskommitté till stånd. Dess förslag, som framlades i december 1902, ledde så till proposition vid 1904 års riksdag och fick till slutligt resultat den stora läroverksreformen samma år. Kommitténs ordförande var den berömde botanikern, professor Thore Fries, dess vice ordförande och egentlige arbetsledare Carl von Friesen, som dock lämnade kommittén, då han 1902 blev ecklesiastikminister. Bland kommitténs ledamöter må nämnas Ernst Carlson, som genom sin motion vid 1899 års riksdag kunde sägas vara hela skolreformens främste politiske tillskyndare.

Man kunde med skäl ha väntat sig, att den segslitna frågan om en läroverksöverstyrelse nu skulle lösas utan större svårighet. Förslaget till en total omorganisation av läroverken borde väl som ett alldeles självklart led innefatta också denna centralstyrelsens förverkligande. Men så blev det ingalunda. När den dock äntligen i samband med skolreformen kom till stånd, skedde det på sätt och vis på en sidoväg, efter stora meningsbrytningar och ett utdraget

debatterande. Redan inom själva kommittén tyckes meningarna om en centralstyrelse ha brutits hårt mot varandra. Nordfelt har i sina memoarer skildrat hur det gick till, när ärendet slutligen behandlades. Det låg spänning i luften, när denna ömtåliga fråga kom på dagordningen; förslaget om en styrelses inrättande hade väckts av Carlson. En livlig diskussion följde. »Mot förslaget», berättar Nordfelt, »yttrade sig i kommittén sparsamhetsvännerna och sådana, som framförallt ville hålla skolan ren från allt slags byråkratisering. Bland de senare fanns det nog också en och annan, som gärna begagnade tillfället att ge ett nyp åt den allt för ivrige förslagsställaren». Med ytterst ringa majoritet för avslag föll frågan, kommittén beslöt att inte föreslå någon överstyrelse. Den motivering för beslutet, som återfinnes i betänkandet, ter sig emellertid rätt egenomlig. Först uppräknas med stor noggrannhet och objektivitet det ena talande skälet efter det andra för en överstyrelse, och sedan följer på några få rader en kort motivering för avslag av vissa rent formella skäl. Det blev lätt för Carlson att i en reservation låta den motsatta slutsatsen framgå ur premisserna.

Med tanke på att förslaget till centralstyrelse stödde sig endast på en reservation till kommittébetänkandet var ju dess öde ganska oviss, detta så mycket mer som en av dess motståndare inom kommittén varit själve von Friesen, den nye ecklesiastikministern. Det var därför något av ödets ironi, när just han nu tog initiativet till förslagets förverkligande. I propositionen i läroverksfrågan, som bär hans signatur, upptogs också förslaget om en överstyrelse för de allmänna läroverken, i stort sett enligt Carlsons intentioner. Det skulle bli en ordförande med titeln överdirektör och fyra ledamöter, som skulle kallas läroverksråd, samtliga förordnade för fem år i sänder. De skulle ha kvar sina ordinarie tjänster och löner och därutöver få ett arvode, överdirektören 3 000, läroverksråden 2 000 kronor.

Den 4 maj 1904 blev den dag, då frågan om en överstyrelse för de allmänna läroverken äntligen fick sin lösning. Debatten blev omfattande och livlig i båda kamrarna. Så var det också en imponerande rad av talare, som trädde upp; med stor pondus och auktoritet förde de sina argument, i magistrala tongångar ljuder deras ord ur det förflutna. Avståndet i tiden kan inte helt förtaga verkan av vad de tänkte och sade i det väsentliga, även om mycket måste förefalla främmande och överkligt.

I Första kammaren inleddes debatten av den kände politikern

och skolmannen, Karlstad-lektorn Teofron Säve, som fann den föreslagna styrelsen inte endast obehövlig utan också »mindre nyttig». Vad han befarade var centraliseringens följder, likriktningen, för att använda ett modernt slagord. Förslaget om ett »consistorium generale» hade ju måst skrinläggas just för att det avsåg en centralisering. Och hur hade det gått med Conseil de l'université, den av Napoleon skapade överstyrelsen för det franska undervisningsväsendet? Den hade fått en sådan makt att reglera allt i detalj så att dess »grand maître» kunde, pekande på sitt ur, säga sig veta vad man just i det ögonblicket sysslade med i alla statens lycéer. Det visade sig ödesdigert, menade Säve, och borde vara ett varnande exempel.

Mot Säve vände sig en annan i denna epok mycket känd politiker bland skolans män, lektorn Johan Nyström. Han fann Säves betänkligheter överdrivna. Det finnes, menade han, starka positiva skäl för en överstyrelse. Man behövde en myndighet, som kunde ta initiativ till förbättringar och reformer på skolans område, man behövde en effektiv och kontinuerlig inspektion av läroverken. Sedan grep han till andra vapen än de rent sakliga. Att stormakstidens idéer om en central styrelse fått falla berodde kanske på, antydde han, att det fanns kraftiga och maktlystna biskopar, som inte ville lämna ifrån sig något av sin makt och myndighet. Det kunde tänkas vara så även nu, tillade han. Möjligt var också, sade han till sist, att man i förslaget såg ett stöd för strävandet att skilja skolan från kyrkan även på folkundervisningens område. Det behövde man emellertid inte oroa sig för. I över tvåhundraårtio år hade de högre skolorna subordinerat under kyrkan. Om nu folkskolans målsmän skulle kräva även dess emancipation, kunde man lugnt svara dem: »kom igen om 250 år, så skola vi tänka på saken».

Kanske var det en tillfällighet, att näste talare blev biskop Gottfrid Billing, den som kyrkoman och politiker namnkunnige lundensiske prelaten. Hans anförande var väl inte egentligen märkligt, men det förefaller på något sätt så tidstypiskt och karakteristiskt, att man lockas att dröja vid det ett ögonblick, också med tanke på att kammaren säkert med stort intresse lyssnade till den myndiga och bullrande förkunnelsen av den väldige från Helgonabacken. Överstyrelsen som sådan hade Billing intet emot, men han fann dess organisation och sammansättning olycklig. Det hade ju föreslagits, att dess ledamöter skulle förordnas på fem år. Vad var nu detta, menade Billing. Vilka lektorer skulle vilja antaga ett sådant förordnande? »Kanske Stockholmslektorer», svarade han, »men säkert

är, att vi uti landsorten icke önska blifva styrda endast av Stockholmslärare, vi tro icke att det blefve vidare hälsosamt», fortsatte han. Så framhöll han, att den tilltänkta överstyrelsen inte skulle duga till den viktigaste av sina funktioner, nämligen inspektionen. Läroverkens lärare borde inte inspekteras av sina likar, allraminst om dessa vore ambulatoriska. »Vänta du min gubbe», skulle den som blev inspekterad säga till den inspekterande, »om fem år är det jag som sitter i öfverstyrelsen och då är det jag som skall inspektera dig». Mot Nyströms, som man kan tycka, tungt vägande argument att överstyrelsen skulle ha som en viktig uppgift att ta initiativ till reformer vänder sig Billing med stor skärpa. Alltför många initiativ hade redan tagits i den vägen, man måste verkligen hoppas, att det inte bleve några fler på de närmaste åren. Till sist vänder han sig mot att överstyrelsen skulle ha inflytande över tjänstetillsättningar. »Huru skall detta tillgå?», utbrister han. »Skola dessa herrar resa omkring och höra på lärarna och sedan viska till departementschefen om huru den ene eller andre skött sig?» Och läroverkslärarna, vad skola de säga till allt detta? »De skola nog en gång sätta in hela öfverstyrelsen i litanian», slutar han.

Så tar statsrådet von Friesen till orda för att försvara sin proposition och söka föra verket i hamn. Den lite hessa basrösten ljuder över en uppmärksamt lyssnande kammare. De mot förslaget anförda argumenten bemötes vart för sig. Överstyrelsen skulle bestå av »ett urval af vår svenska lärarkårs bästa män», varför det inte vore någon risk för bristande respekt för de inspekterande. Något »öfverdrifvet projektmakeri» skulle det inte bli fråga om, men initiativ till reformer behövdes alltid. Så får tonen plötsligt en patetisk klang, sakligheten får vika för ett appellerande anslag. »Hvarför är jag så ifrig på detta i dag? Jo, därför, mina herrar, att jag djupt känner ansvaret af det förtroende, som Riksdagen i går gaf, visserligen i främsta rummet åt det kungl. förslaget och dess idé, men äfven i viss mån åt den, som skall sköta ecklesiastikdepartementet, både mig och den, som kanske snart nog följer efter mig. Det kännes tungt nog att veta, att så mycket ansvar hvilar på en man. Man har nu fått igenom en organisation, för hvilken man har sträfvat ganska länge. Nu gäller det också att förverkliga den väl. Förverkligas den illa, ja, huru går det då med institutionen, och huru går det med dess upphofsman? Ja, lika godt med upphofsmanen, men huru går det med hans efterföljare, som skall fullborda saken? Mine herrar! I hafven nu beviljat fartyget. Hvad jag ber er om i dag, det är: gifven mig äfven besättningen på detsamma!»

Fartyget — det var alltså den nya skolan, den nya skolorganisationen sådan den skulle komma att gestaltas genom den reform, som nyss förts i hamn. Och besättningen — därmed menade von Friesen tydligen läroverksöverstyrelsen och dess ledamöter. Det var en något pressad bild, skulle man kunna tycka, kanske egentligen inte riktigt klar och logisk. Men ändå bildade väl dessa ord debattens höjdpunkt, den gyllene stund, då de blott alltför sakliga, alltför förnuftiga meningsbrytningarna för ett ögonblick belystes av metaforens glimmande sken. »I hafven nu beviljat fartyget . . . gifven mig äfven besättningen på detsamma!» Fartyget och besättningen, ja, hur skulle det gå med dem på den farofyllda färden?

Men ännu återstod några inlägg i debatten. Professor Hugo Blomberg, den bekante statsrättsläraren från Uppsala, hade alls inte blivit övertygad om nödvändigheten av en överstyrelse. Ty vad innebär i själva verket en sådan »tillställning», frågar han. Jo, något fruktansvärt, »ingenting annat, än att en bakport öppnas, genom hvilken man släpper in ministerstyrelsen i vårt lands författningssystem». Han slutar med en förkastelsedom över förslaget, vars förverkligande skulle innebära »ett tisslande och tasslande mellan ecklesiastikministern och dessa hans för fem år utsedda förtroendemän». Till propositionens försvar yttrade sig slutligen riksbanksfullmäktigen Ragnar Törneblad och universitetskanslern Gustaf Gilljam, båda forna läroverksrektorer, nu betydande politiker. Och den lundensiske statsvetenskapsmannen, professor Pontus Fahlbeck framhöll till sist, att överstyrelsen vore själva slutstenen i den byggnad man nu uppfört, varför konsekvensen fordrade, att man accepterade den.

Med 70 röster mot 64 — större var inte majoriteten — antog så Första kammaren förslaget.

I Andra kammaren blev debatten mera koncentrerad men bjöd också här på intressanta synpunkter och poänger, och det var starka namn, som gav den sin prägel. Efter en förberedande skärmytsling uppträdde professor Harald Hjärne, och man får förmoda, att hans tal åhördes med stort intresse. Hjärne hade ingenting emot en överstyrelse även om han inte var riktigt nöjd med den föreslagna organisationen och hyste vissa betänkligheter mot centraliseringens vådor. Men han ansåg — och det är en särskilt intressant punkt i hans inlägg liksom i hela debatten — att det vore inkonsekvent att inrätta en sådan överstyrelse utan att på samma gång åtminstone tänka sig hur en motsvarande styrelse för folkskoleväsendet borde vara inrättad. Att inte göra detta vore, menade

Hjärne, som att börja en byggnad med taket innan man riktigt visste hur de övriga partierna av byggnaden skulle komma att se ut. Det var en helt annan syn på saken än lektor Nyströms i medkammaren, han som tyckte, att man kunde uppskjuta folkskolans krav på en överstyrelse i tvåhundraftio år. Efter att också ha utvecklat några betänkligheter mot den blivande överstyrelsens makt över beföringsväsendet kom Hjärne till sist med några synpunkter, som gick i annan tonart. Han sade sig bestämt veta, att bland yngre lärare, och särskilt bland dem, som inom de filosofiska fakulteterna beredde sig för lärarkallet, en »ganska stor bäfvan» rådde för de blivande »skolgeneralerna». Man fruktade en »pedagogisk militarism», sade han, en »pedagogisk ortodoxi». Här förelåg en allvarlig fara, om sådana tendenser med den nya överstyrelsen skulle tränga in i skolans värld. Det låg nog en mycket allvarlig oro bakom hans ord, och de bilder, i vilka denna oro sökte sig uttryck, suggererade kanske samma känsla av olust inför den tilltänkta myndigheten som när man i medkammaren manade fram bilden av den franske diktatorn, som såg på sitt ur.

Så skulle då von Friesen även i Andra kammaren försvara sitt förslag. Hans anförande formade sig först något egendomligt. I sin iver att belysa nödvändigheten av en överstyrelse, i vars hand en effektiv inspektion av läroverken skulle kunna läggas, tecknade han en nästan kuslig bild av den inspekterande verksamhet, som nu utövades genom chefen för läroverksbyrån i Ecklesiastikdepartementet. När denne kommer hem från sina inspektionsresor, yttrade von Friesen, avlämnar han »i enrum med ministern sina rapporter. Ingen får försvara sig, ingen förklara sig. Ministern hör på, hvad han säger, men de omdömen han fäller, kunna endast kontrolleras, när ministern begär en förklaring eller ett försvar från vederbörande.» Helt annorlunda skulle det bli, fortsatte han, med den inspektion, som skulle läggas i den nu planerade överstyrelsens hand. Den skulle ske öppet och offentligt, dess resultat skulle redovisas i skriftlig form, och var och en skulle få tillfälle att förklara och försvara sig. En sådan inspektion skulle inte behöva bli av »så förhatlig natur som den nuvarande genom själfva sin organisation måste vara».

Var detta en realistisk bild av läroverkens situation under de närmast förflutna decennierna, då kanslirådet Gustrin »i enrum med ministern» utövat sin makt och fällt sina domar? Eller var det ett något brådstörtat försök i demagogins konst, utfört i irritationens tecken av en man, för vilken all demagogi väl var främ-

mande? Kanske något av vartdera. Nog återgav väl von Friesen något väsentligt i den stämning av misstro och förargelse mot det gamla systemet, som fanns utbredd bland läroverkens män. Men knappast skulle han väl vid närmare eftertanke ha velat stå för den meningen, att den gamla ordningen tedde sig som en så förhatlig despotism som det kom att låta i hans ord. »Ministern», som satt där inom slutna dörrar och tog emot de hemliga rapporterna, det var ju sedan några år han själv! Och vad tänkte Gustrin, om han denna vårdag befann sig bland åhörarna i kammaren?

Men den ivrige ekklesiastikministern måste också försvara den anordningen att överstyrelsens ledamöter skulle tillsättas på förordnande, vilket ju väckt mycken gensaga. Det berodde väl på, förmodade han, att man vore rädd för att dessa herrar inte skulle få tillräcklig respekt med sig. Ack, det var sannerligen lätt för honom att bemöta en sådan invändning. Analogin låg nära till hands. Rektorerna var ju också förordnade endast på vissa år i sänder. Han själv, Carl von Friesen, hade varit rektor och som sådan förordnad på viss tid. Men han hade aldrig märkt, att den omständigheten hade minskat respekten. »Man må om rektorerna säga hvad som helst, men icke är det riktigt att säga, att de ha för liten respekt», utbrast han till sist, väl inte utan en glimt av självironi i ögat. Nej sannerligen, tycktes kammarens ledamöter mena, och ingen avvikande mening anmälades på denna punkt.

Liksom mera i förbigående berörde von Friesen till sist en synpunkt, som egendomligt nog knappast förut skymtat i debatten, fastän man kunnat vänta det på grund av dess vikt. Han sade sig tro, att överstyrelsens inrättande skulle bana väg för andra reformer i liknande syfte, ty förslaget innebar en början till *sekularisering* av läroverkens styrelse, och det trodde han vara ett steg i rätt riktning.

Någon mera högstämmd appell av det slag, som ljudit i senaten, bestod von Friesen inte den folkliga kammaren. Med 134 röster mot 68 — här förelåg således en helt annan relation mellan röst-siffrorna — antog så Andra kammaren förslaget om en överstyrelse för de allmänna läroverken.

Och så kunde under senare hälften av 1904 alla de formella åtgärderna för detta riksdagsbesluts förverkligande sättas i gång på allvar så att allt var klart till morgonen den 2 januari 1905.